

---

# KRITIKAI SZEMLE

---

## K Ö N Y V E K

### „NINCSEN LÁTOMÁNY, AMELYNEK NE VOLNA ALAPJA”

Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója*. Összegyűjtött elmeorvosi tanulmányok. Magvető Kiadó, Budapest, 1998

*A tudományos megismerés útja* című cikkében Csáth Géza három névvel jelzi a szerinte helyes irányt. Kopernikusz, Darwin és Freud küzdött meg az előítéletekkel, a kutató ember legfőbb ellenségével. Freudról („a ma emberéről”) a következőket írja: „Az ő felfedezése döntő és határjelző az összes tudományok történetében, mert a megismerés műszerét, az agyat, a lelket veszi vizsgálat alá, tehát réámutat a megismerés azon akadályaira is, amelyek magában a műszerben rejlenek” (Szabadgondolat, 1914. június 25.). Csáth tehát az önismeret felfedezőjét tiszteli Freudban, azt a tudóst, aki másként lát, aki esélyt ad a hibákra hajlamos „műszer” javítására, akinek kutatása az összes tudomány és az egész emberi gondolkodás szempontjából kardinális jelentőségű.

A Csáth-életműsorozat ötödik köteteként jelent meg Szajbély Mihály szerkesztésében és sajtó alá rendezésében az elmeorvosi tanulmányok eddigi legteljesebb gyűjteménye *Egy elmebeteg nő naplója* címmel. A címadó művet már jól ismerjük (Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa, 1912), G. kisasszony történetét különböző szempontból elemezték, Ferenczi Sándor egykorú könyvismertetését ez a kötet is tartalmazza, de utalhatunk Mészöly Miklós „nyomozására”, újszerű olvasási szempontjára, amelyet a következő kérdésbe sűrít: „Lehetséges, hogy Csáthnak ez a munkája legalább annyira intimen az övé, mint novellái és egyéb írásai?” (Magvető, 1978). Az elmeorvosi tanulmányokat elemző Harmat Pál (Csáth Géza mint elmeorvos. Egy kórtörténet vázlata) pontosan arra mutat rá, hogy Csáth elmeorvosként sem volt szabványszerű, akárcsak novelláit, ezeket az írásokat sem tudjuk semmilyen sémába beilleszteni. Még a komplexus kifejezés helyett is a komplexet használja, Jung hatott rá erősen, ám a különböző szempontok „eklektikusan” vannak jelen Csáth orvosi gondolkodásában (Buda Béla). Az elmeorvosi tanulmányokat tehát (Mészöly Miklós kérdésre visszatérve) intimen Csáth Géza írásainak tekinthetjük, beleértve a szakirodalom ismeretének és az orvosi kifejezések szótárának hiányosságait is, amely hibákat a kutatók felröghatnak neki.

Ha az író Csáthot olvasó egyén az orvos Csáthot olvassa, éppen ez a közös jegyeket felmutató *gondolkodó módszer* ragadja meg, mert G. kisasszony vagy az eddig ismeretlen Hahn Ella esetének megismerésekor sem tudunk szabadulni a sémába nem illeszthető novellák emlékédtől, különösen az *Emlékirat elvévedéséről* vagy a *Nervus rerum* típusú novelláktól, amelyek szintén eseteleírások; az író Csáthot ugyanis mindig az egyén esete, az említett *műszer*, a motivációk összefüggése érdekelt. Vonzódott az újhoz, a soha még nem kutatotthoz, az új perspektívalehetőségekhez. Csáth a létért való küzdelemként definiálja az elmebetegséget, és ez a küzdelem novellahőseinél (gyermekhőseinél) is megnyilvánul. A skizofrénia pszichikus mechanizmusa című tanulmányában (az írás már a *Rejtelmek labirintusában* című publicisztikai kötetbe is bekerült, Magvető, Budapest, 1995) a szerző éppen az említett meghatározást tartja egészen új perspektívának: „Minél jobban beleemélyedünk a különböző elmekórformák lelki mechanizmusának tanulmányozásába, annál világosabban és tökéletesebben jelenik meg előttünk az igazság, hogy az elmebetegség, úgy, amint előttünk jelentkezik a maga egészében, nem egyéb, mint az egyén létért való küzdelme.” A *Hahn Ella esete* című töredékes, vázlatyszerű tanulmány elméleti bevezetője két változatban készült el. Ötletes a két szövegváltozat párhuzamos közlése, mindkét variáns az előző fejtegetéshez kapcsolódik, de a darwini törvény megnevezése is helyet kap. Az első szövegváltozat így kezdődik: „Minél részletesebben tanulmányozzuk a különböző elmebetegségek pszichikus mechanizmusát, annál tisztábban alakul ki bennünk a vélemény, hogy az elmebetegség létrejöttében és szimptomáiban a darwini élettörvény: *küzdelem a létért* nyilatkozik meg. Nemesak a fajok küzdenek a létért, hanem minden egyén külön-külön is.” A második szövegváltozat még sűrítettebben fogalmaz: „A darwini törvény: *küzdelem a létért*, ez nyilatkozik meg minden fejlődésben, minden fennmaradásban, minden életműködésben.”

Csáth orvosként azért foglalkozik a kazuisztika műfajával, mert minden egyén külön-külön érdekli, a szituáció, a szenzáció és a kibeszéltetés foglalkoztatja: „Minden emberben megvan a hajlam a konverzióra. Ha öröm ér bennünket, kipirulunk, szívdobogást kapunk, ha szerenesétlenség, sírunk és lehangoltakká leszünk: a szenzáció konvertálódott.”

Feltűnik számunkra Csáth címadása, a „pszichikus mechanizmus” ismétlődése. A szószervezetet maga a szerző magyarázza meg. Csáth nemcsak leír, jegyzetel, hanem a tünetek közötti összefüggéseket vizsgálja, Freud, Jung és Bleuler követőjeként a pszichózis teljes mechanizmusát igyekszik bemutatni, ezért olvassa szívesen az *irodalmi* olvasó is. Az orvos Csáth nem húz éles határt az egészséges és a beteg ember között, ezzel már a kutatók is foglalkoztak. Csáth elmeorvosi tanulmányainak középpontjába is egy-egy hős kerül, aki „egészséges” társaihoz hasonlóan tétován, bizonytalanul áll a széthullott világban, G. kisasszony esetében (a híres Nap-hasonlatban, amelyet Mészöly Miklós is kiemel) az élettér kitágul, egyén és univerzum kapcsolata tárul fel előttünk. Lőrinczy Huba beszédes gesztusnak véli a szerző hősválasztását, kiemeli az érdeklődés folytonosságát. (A gyermek toposza Csáth Géza novelláiban), hasonlóképpen fontosak az orvosi tanulmányok hősei és tünetvizsgálatai is, az olvasó nézőpontjából lényeges a megfigyelt hősök lélek felé fordulása, mártír volta, állandó változása, illetve a változóság keretein belüli állandóság. Az érzékeléssel mint legállandóbb elemmel az orvos Csáth külön foglalkozik.

Az 1997-es év Csáth-meglepetése a *Fej a pohárban* című naplójegyzeteket és leveleket tartalmazó kötet volt (1914–1916), amelynek előzménye az *Üzenet* Csáth-émlékszáma (1997. szeptember–október). A kötet éles kritikái visszhangot, sőt vitát váltott ki, éppen a szövegek értékét, irodalmi értékét kérdőjelezték meg, pedig a világháborús jegyzetek némelyike novellának vagy novellarészletnek is megfelelné, esszészzerű betétjei külön értéket képviselnek. A *Napló* újraolvasása a modern ember megismerési és önmegismerési vágyát fokozottabban is előtérbe helyezi, mintha az orvosi tanulmányok katalizátora maga az író rejtélyes és fürkészésre hajlamos alakja lenne, de ennek kérdőjeleire, a korlátokra Harmat Pál tanulmánya mutat rá.

Az orvosi tanulmányokat nem olvashatjuk szépirodalmi alkotásként, ezek valóban orvosi tanulmányok, sőt jegyzetek, legfeljebb néhány részletet tekinthetünk esszének, esszészű szövegnek. Csáth Géza orvosi tanulmányai ellenben arról szólnak, amiről a novellái, drámái és a publicisztikai írásai. Szépprófi attitűdjét a részletek összeszerkesztésében, az említett Nap-hasonlatban és Hahn Ella töredékes esettörténetében ismerhetjük fel. Az utóbbi írás párhuzamba állított szövegváltozatai közül a második irodalmi szöveggé is olvasható. Az „Élni akarok” mondat, a „semmi” a „vagy” és a „ha” ismétlése sajátos gondolatritmust ad, szinte a versbeszédhez hasonlóvá teszi a szöveget: „Az események, amelyek körülöttünk folynak le vagy velünk történnék, vagy előmozdítják ezt az egyetlen célunkat, vagy nem. Ha igen, kellemesek. Ha nem, kellemetlenek. Semmi sem lehet közömbös. Semmi sem fekszik érdekeink határán kívül. Semminek se örülünk érdek nélkül, és semmin se szomorkodunk érdek nélkül. (. . .) *Élni akarok*, ez a törekvés, ez az egyetlen életfunkció kormányoz minden emberi tettet.”

Csáth Gézát az egyné cselekedetei érdeklik, az általánosítás szerinte takarékoskodás a megismerésre használt energiával. Szajbély Csáth-monográfiája (Gondolat, Budapest, 1989) G. kisasszony esetében a teljes élet vágyát emeli ki, ezzel kapcsolja a tanulmányt a novellákhoz.

Az új kötet is valami hasonlóról szól, az élni akarás reflexeiről, ösztöneiről, tüneteiről, eseteiről, sőt törvényéről, a „különbnek lenni” gesztusáról, a páratlanság átéléséről. Az író tetteit a „megismerni és ismerni akarok” törekvése irányítja.

HÓZSA Éva

## AZ ÁLTALÁNOSTÓL A SZEMÉLYES FELÉ

Szabó Palócz Attila: *Trium(f)virátus*. Forum, Újvidék, 1998

A próza világába történő határozott elhelyezés szándékát közvetíti Szabó Palócz Attila *Trium(f)virátus* című könyvének alcímmé avatott műfajmegjelölése: *Három kisp próza*. A három különböző jellegű prózaszöveget egyedül ez a műfaji mozzanat fűzi össze, teszi prózakötetté. A kisp próza meglehetősen kialakulatlan, átmeneti, a nyitott szerkezetű rövidtörténetnél is megszerkesztetlenebb forma: legtöbbször a folyamatos írás, a spontán lejegyzés, a szöveghalmozás fedőneve. A *Trium(f)virátus* is ilyen „rontott” prózaszöve-